

Proměny Persie

aneb

Írán včera a dnes

Bohatě ilustrovaný cestopis
s faktografickými prvky
o putování Íránem

Luboš Vránek

Text, foto, grafická úprava, sazba a zlom: Luboš Vránek
Dále svými snímky přispěli: Jan Dočkal, Tomáš Skukalík, Iva Francová, Monika Rebcová a Daniel Narwa
Vydal: Luboš Vránek – **LUVR** jako svou 2. publikaci

2. upravené vydání, 2019

Počet stran: 208, počet obrázků: 514

copyright© Luboš Vránek, 2014

Všechna práva na reprodukci knihy nebo jakékoli její části jsou vyhrazena.

ISBN: 978-80-900631-3-6

www.studioluvr.cz

Obsah

Úvod	5
Září – konec nebo začátek?	7
Poodhrňme oponu	8
Teherán	15
Násilí střídalo násilí	23
Damávand	38
Kazvín a výprava do údolí Alamut	46
Lambesar – po stopách asasinů	55
Horská vesnice Masúle a oblast Kaspiku	62
Tabríz, Džolfá a Kandován	74
Svěží město Hamadán	85
Skalní reliéfy v Bisotúnu a Tág-e Bostánu	95
Královské město Súsy	99
Čogha Zanbíl, Šúštár a Ahváz	104
Búšehr, „Město vůní“	108
Šápur, Bišápúr a kamenné kroniky Persie	112
Šíráz, město růží, žen a kaligrafie	118
Pasargady, Persepolis a Nakše Rostam	130
Přístav Bandar-e Abbás, pevnost na ostrově Hormoz a maskované ženy ve vsi Mínab	148
Pevnost Bam, Máhán a Kermán	155
Jazd – město na okraji pouště	161
Zoroastrismus	162
Dža'far as-Sadíq a ismaílíja	166
Mejbód, chrám Čak Čak a voda v poušti	172
Qanáty	177
Esfahán, „půl světa“	179
Abyjane – zázrak poblíž Teheránu	196
Kášán	200

Poděkování

Své ženě Michaele chci poděkovat za trpělivost, kterou se mnou při psaní této knihy musela mít, i za pomoc při jejím vydání.

Cestovatelce a znalkyni Íránu Janě Tomíškové a panu Rézovi Mirchimu z nakladatelství Pardis chci poděkovat za pomoc a podporu při zpracování, získávání a doplňování informací. Byli to právě oni, kdo mne přiměl knihu z původně jednoduchého obsahu přepsat do této podoby a upřímně jim za to děkuji.

Luboš Vránek

Úvod

Přišel čas, kdy jsem začal zvažovat další cestu a tentokrát jsem po Africe zatoužil navštívit Asii s chutí poznat zase jiné kultury a zvyky. Rozhodoval jsem se mezi Srí Lankou a cestou přes Persii do Indie. Nakonec zvítězilo kouzlo Orientu slibující přeci jen bohatší historické, kulturní a přírodní zajímavosti i nevšední zážitky. Doba se mění, ale Orient stále budí zvědavost a přitahuje silou tajemnosti.

Pro návštěvu Íránu bylo hned několik důvodů. Je zemí se silnou kulturní tradicí sahající hluboko před křesťanství a doslova protkanou historickými, kulturními i přírodními zajímavostmi. Přísný islámský režim udržuje zemi v určité izolaci, což pomáhá zachovat a udržovat místní tradice a zvyky a vládní pohostinní lidé tuto mozaiku příjemně dokreslují.

Od této cesty uplynulo sice již hodně let, mnoho věcí se od té doby však nezměnilo a o těch, co ano, mám průběžně každý rok zprávy a jsou v textu zmíněny. Poslední vývoj v zemi naznačuje určité uvolnění, nicméně i přes jisté reformní snahy zůstává Írán ještě zemí v mnohém směru zahalenou. V době našeho pobytu byl vliv duchovních stále silný a Íránu vládli pevnou rukou. Před cca 40 lety řekli duchovní vůdci něco jako „Dejte nám vládu a budete mít ráj na zemi“. Dostali ji, ale kde je ten ráj? Nedávná opětovná volba duchovního do čela státu po „krátké“ odmlce je proto zřejmě poslední výzvou, jakýmsi smazáním „dluhu“, kdy duchovní mají ještě pomyslnou šanci napravit, co nezvládli. Pokud neuspějí, bude mít íránský lid čisté svědomí, že jim příležitost dal, protože za vlády duchovních se zem spíše vrátila do minulosti a zakonzervovala, než posunula vpřed a vůle v tom pokračovat rychle vyprchává. Celkově to působí, jakoby čekali na „svého“ Havla, který je tam populární i díky íránskému nakladateli, který v Íránu úspěšně vydává jeho knihy. Také nechtějí střelbu a krev. Současný Írán se duchovně zmítá a rozpor mezi oficiálními konzervativními islámskými tradicemi a liberálními tendencemi mezi mladými se zvyšuje. Nedávno jsem viděl prezentaci íránské současnosti a v ní byly i neuvěřitelné fotografie ze soukromých večírků, poolparty, diskoték a módních přehlídek, které jsou výhradně na pozvání. Tak odvážné modely se ani na našich přehlídkách příliš nevidí a „oblečení“ na diskotéce se ani neodvažují komentovat.

Přes konzervativní islámský režim mne tu také překvapila náboženská tolerance ve smyslu, že nikomu není nařizováno, jaké náboženství má vyznávat. Později jsem i pochopil, proč mají tak úzký vztah k vlasti. Mimo opravdu velké kulturní dědictví je tu dětem od útlého dětství ve školách vštěpována národní hrdost a úcta k vlajce.

Než se začnete do následujících řádků, rád bych zmínil, že vše je viděno a popisováno očima turisty, tedy člověka, který tuto zemi postupně objevoval a stále objevuje. Nejsem vědec ani historik, veškeré historické události, legendy a pověsti, které v příběhu popisují, jsem se snažil ověřit z vícero zdrojů, v kterých jsou často vyprávěny různě a tak jsem se snažil jejich vyznění napsat tak, jak bylo se stejným smyslem uváděno ve více dokumentech, nejlépe encyklopedických. Když jsem měl pochybnosti, ověřoval jsem je u znalců Persie zde v Čechách či u iránských nakladatelů. Hodně mi při vzpomínání pomohly diskuse s cestovateli, blogy apod. Přepis názvů, jmen a míst do češtiny je to docela složitý, protože perština nepoužívá v psaném textu krátké samohlásky a tak překlad do latinky je věcí interpretace každého jednotlivého překladatele a jeho znalosti iránských realii. Snažil jsem se proto tyto prvky konzultovat jak s Peršany, tak s českou překladatelkou ve snaze co nejvíce se přiblížit skutečné výslovnosti.

Tolik na úvod, pojďme se teď vypravit na dalekou cestu do současnosti i historie největší starověké říše světa.

Mozaika z Ahvázu

Září – konec nebo začátek?

Původně jsme cestu plánovali přes Írán a Pákistán do Indie, ale problémy v Pákistánu a Afganistánu po 11. září 2001 náš plán kvůli bezpečnosti a hlavně uzavřeným hraničním změnily a cestu vlastně zrušily. Od známých a příbuzných jsem jen slyšel, že jsem blázen a hazardér, když chci jet do země náboženských fanatiků a teroristů. Když se však průvodkyně Jana Tomíšková rozhodla jet na měsíc do Íránu sama, nebylo co řešit a jeli jsme s ní. Vznikla tak expedice Írán 2001. Jana cestu pojala poměrně komplexně, a i když Írán navštívila sama už mnohokrát, ona sama na mnoha místech nebyla a tak i s ní, zkušenou cestovatelkou, to byla cesta mnohdy do neznáma ve velmi problematické době.

Írán čerstvě zavedl čtrnáctidenní turistická víza, mohli jsme tak letět přímo do Teheránu místo klasické zdoluhavé cesty Praha – Istanbul – Tabriz v kombinaci letadla a 2 dny autobusem. „Přímo“ nás však bezmála zastavilo hned zkraje cesty. Změna dopravce nás nasměrovala do Vídně, kam nás mělo dopravit malé, hlučné vrtulové letadlo. Počasí nám moc nepřálo a vídeňské přistání málem naši cestu ukončilo v okamžiku, kdy se letadlo začalo výrazně kymáčet ze strany na stranu a chvílemi se křídly téměř dotýkalo přistávací plochy.

Opustit na měsíc grafické studio nebylo až tak jednoduché a tak jsem do Íránu odlétal unavený, rozladěný a nastydělý. Stres začal opadat te-

Tradiční širázské šaty

prve za letu a jak se říká, co jsi doma zapomněl, už nepotřebuješ. Teprve v letadle si začínám uvědomovat, že mne čeká měsíc v zemi vnímané poměrně kontroverzně a z jejíhož jména leckoho zamrazí. Írán byl v mých představách zemí hnědou, nehostinnou a plnou tajemství, se smogem zahaleným mravenišťem, zvaným Teherán. Země možná nebezpečná, ale jak magnet přitahující dávnověkou historií jednou z nejstarších kulturních oblastí světa sahající až 9 000 let zpět do pozdního neolitu, kdy nám tu zanechali stopy elamského osídlení a velmi svérázné kultury šikovní tvůrci hliněných sošek a ozdob.* Proti očekávání se však Írán ukázal jako země bezpečná, kriminalita je tu téměř nulová.

* Na sklonku r. 2000 se ve Vídni uskutečnila výstava 7000 let perského umění od pozdního neolitu do raného islámu.

Ukázka keramiky z období před asi 2500 lety

Poodhrňme oponu

Persia je řecký název Pársu, jedné z iránských provincií, kdežto Írán – Země Árijů, je odvozen od kmenů, které se sem přesídlily ze střední Asie už před cca 30.000 lety. Perská civilizace existovala už 500 let před Egyptem, 2000 let před Čínou, 4000 let před Římem a byla civilizací, která postupně přinesla světu vysoce ceněné poznatky a objevy, věky zahalená tajemstvími a ohromující svou nebojácností, nevidaným bohatstvím i dobytelskými úspěchy.

Od Afriky po Asii byla největší světovou říší, která tu kdy byla a která vytvořila jedny z nejužasnějších klenotů architektury a inženýrských projektů, které kdy spatřily svět. Je až neuvěřitelné, že ve vyprahlých pouštích vyrůstaly velkolepé paláce, silnice a mosty. Bez vody by to však nešlo. Všechny ty nádhery mohly vzniknout díky vodním kanálům, zvaných qanáty. Slavné období achajmenovské Persie bylo v dobách absolutních vládců a je vidět, že je-li

Persepolis

takový vládce moudrý a navíc vizi-
onář, může prospět své zemi i světu
víc než tzv. demokratický parlament
s rozhádanými a provinčně myslící-
mi chamtivými politiky. Ve školách
se například učíme o průplavu v Sue-
zu, ale už Dareios I. spojil Rudé moře
s Nilem a tím i Středozeím před ca
2500 lety a dal tím základ ke svižně-
jšímu rozvoji obchodu i se vzdálený-
mi oblastmi své říše.

Novodobě byl název Írán vyhlášen
v roce 1935 Rézou Šáhem Pahlavím,
oficiálním názvem státu se však his-
toricky stal za Sasánovců ve 3. stol.

n. l. (*říše nesla označení Éránšahr –
Země Árijů*). Výraz Persie je mi ale
bližší, je slovem, při němž se zasním
a před očima vyvstanou dlouhé ka-
ravany, hlučné bazary, exotické koře-
ní, pestré látky, perské kočky, „létají-
cí“ koberce nebo nádherné paláce se
zahradami a v luxusu žijícími vládci.
Jednoduše země opředená pohádko-
vými pověstmi. Ale to teprve přijde.

Sedím v letadle do Teheránu, roz-
hlížím se kolem sebe, cestující jsou
oblečeni evropsky, nic nenasvědču-
je tomu, že letíme do náboženstvím
ovládané země s přísnými pravidly

Běžné oblečení
v Íránu

oblékání. Že by takový zájem Evropanů o Írán? Ale kdeže. Asi 15 min. před přistáním v Teheránu začal v letadle čilý ruch a ženské osazenstvo se během klesání rychle odličilo a převléklo do předpřisového oblečení – dlouhého kabátu a šátku nebo čádku. Během chvíl-

ky se z pestrobarevné paluby stala téměř černá „plocha“. Nemohu se divit, náboženská policie zahalení kontroluje a uděluje místním vysoké pokuty, cizinkám obvykle jen domluví. I tady však dnes dochází ke změnám a šátky leckde z tváří ustupují, i když tím jejich majitelky stále riskují. Do letadla už většinou nastupují v evropském outfitu.

Doporučení pro muže byly dlouhé kalhoty a košile nebo tričko, toleroval se krátký rukáv. Jana to měla komplikovanější, ale byla z dřívějších cest už vybavená a zvyklá. Světlé kaše si zahalila šátkem, na sobě tričko a dlouhou sukni, to celé schovala pod dlouhý černý kabát, tzv. manto,

Šírázské ženy

z kterého koukaly jen sandály. Sukni střídala s dlouhými těsnými kalhotami až po kotníky. Jako cizince jí Iránci tolerovali, že od kotníků dolů již chodila v sandálech nezakrytá; místní žena by ale měla velké problémy. Make-up raději nechte doma. Většina Iránek chodila v čáadoru – černém závoji zahalující je od hlavy k patám.

Na podobných cestách si člověk uvědomí, jak je všechno relativní. Snažím se „zapomenout“, jak je to u nás doma a co nejdříve se sžít s pravidly navštívené země a respektovat je. Usnadňuje mi to pobyt i „přestup“ do jiné kultury. Aby si člověk mohl plnými doušky užívat atmosféru místa, je zapotřebí vnímat a pochopit místní zvyklosti, akceptovat je a člověk je pak obvykle i v bezpečí. Mnohé íránské odlišnosti jsme často nechápali, ale když se člověk dobře dívá a vnímá souvislosti, začne se mu tam líbit. Místní lidé to vždy ocenili, byli mnohem otevřenější, přátelští a navíc se skvěle bavili mou snahou používat v komunikaci aspoň základní výrazy jejich řeči. V Íránu mi největší problém dělал perský výraz pro „děkuji“ (*motašakeram*), bezpečně jsem si ho zvládl zapamatovat až po 3 týdnech. Další trapasy jsem prožíval při loučení. Oni mají jiný výraz pro odcházejícího a pro zůstávajícího, který je v místě „doma“. Ten druhý byl docela zvučný, lehce zapamatovatelný a ze rtů šel sám. Ty překvapené oči, když jsem se loučil v obchodě tak, že vlastně měl odejít prodavač! Rychlý úsměv a omluvné pokrčení ramen to snad spravilo. Raději jsem si zvykl používat běžné „chodá háfez“ (*na shledanou*).

Z uliček starého Teheránu

Brzy jsem pochopil, proč jsou tak ohleduplní, vstřícní a v „pohodě“. Ono by to tu ani bez toho nešlo, stačí se jen podívat na místní dopravu. Český řidič s jeho netrpělivostí a svázaností pravidly by tady byl po 100 metrech zmasakrovaný. Co po 100 metrech, 30 je moc. Ale o dopravě více v popisu Teheránu.

Než se vypravíme na pouť po této horské zemi, zmíním se o několika poznacích a pocitech, které jsem během pobytu nabył. Iránci jsou mnohem zdvořilejší vůči cizincům než Arabové a Turci, jsou to lidé hrdí, a že patří k jedné z nejstarších civilizací je cítit při každém kontaktu. Během naší cesty jsem nicméně měl pocit, že byli v téhle těžké době víc opatrní a teprve ve chvíli, kdy slyšeli Czech Republic, se usmáli, začali se s námi bavit a vesele pokři-

Moderní metro

Hlavní teheránská spojka sever-jih

kovali Nedved, Poborsky... Aha, tak fotbal je ten spojovací článek našich kultur! Jak jsem později zjistil, nejen tady, ale i v severní Africe.

Mnohá zdejší omezení má na svědomí islámské náboženství. Připomíná mi to dobu normalizace v 70. letech 20. stol. u nás. Společným jmenovatelem je touha po svobodě a tak nebylo příliš těžké chápat jejich chování i kradmé pohledy, jestli je někdo nesleduje. Ale přece tu byla jedna dost významná odlišnost. Na rozdíl od našeho „totalitního“ šilhání po plných západních obchodech jsem v Íránu vnímal více hodnoty společenské. Dokud si národ udržuje tradice v jejich kráse, moudrosti a rozmanitosti, cítí se silný a sebejistý. Ve chvíli, kdy příliš rychle podlehne spotřebnímu mámení, o tyto hodnoty a suverenitu přichází a stane se jen dalším mís-

tem ovládaným světovými komerčními korporacemi. Kam by se pak poděla úcta, rodinná soudržnost, ohleduplnost, pohostinnost, osobité umění a mnoho dalších hodnot, které jsme tu tak obdivovali? Na každém kroku a každým okamžikem nám Íránci vyvraceli svou negativní pověst. Žijí ve zvláštní symbióze muslimských pravidel a moderního života, s islámskými radikály jsme se naštěstí nesetkali a potkávali jsme jen nesmírně ochotné, usměvavé a pohostinné lidi, snažící se nám bez ideologických proklamací a přednášek všemožně pomoci. Domnívám se, že pro formu íránského přátelství nemáme vůbec měřítko.

Tím, že se Persie v průběhu svých dějin často otvírala nejrozličnějším kulturám, mohla být tisíce let spojovacím článkem mezi Východem a Západem. Aby se jím opět stala

Tradiční hamám

nebo dostala aspoň šanci, musela by se v dnešních dobách vyrovnat s vlastní kulturou. Ale i Západ by měl přehodnotit svůj úhel pohledu na Persii a z ní vycházející současný Írán. Z historických pramenů se dá vyčíst, že názorové deformace, způsobené nesprávným historickým popisem doby 2 tisíce let nazpět lidmi jako byl Hérodotos (například s jeho pojetím řecko-perských válek), byly a jsou příčinou rasistických a pyšných přístupů k východní kultuře. Špatné prezentování dávnými historiky, a z toho vyplývající obviňování, způsobilo nepochopení tohoto národa a přístup současného světa k dnešnímu Íránu. Díky tomu Peršané místo jako umělci, výteční stavitelé, tvůrci zákonů, nápadití vynálezci a svobodomyšlní a tolerantní lidé v náboženské oblasti, vyzněli nesmyslně spíš jako bojechtiví usur-

pátoři. Důsledek? Přestože íránské filmy vyhrávají festivaly, je tato země nepochopením její historie a kultury stále za jakousi negativní nepřátelskou oponou. Možná je to i tím, že se Írán neumí v moderní době správně prezentovat a úspěch na filmovém festivalu pohled na tuto zemi nezmění, přestože má co nabídnout a může svět oslovit nápaditostí a šikovností i současných umělců. Nebo kvůli náboženství zapomeneme na kulturu, která světu dala větrné mlýny, poštovní systém, kramle, kalhoty, qanáty, helmy, princip závlačky a mnoho dalších užitečných a zajímavých věcí? Íránští archeologové našli při vykopávkách 5000 let staré civilizace hrací kostku, kterou mnozí používáme, aniž bychom věděli, odkud pochází. Nejstarší známý nález kostek byl z Mezopotámie, ale íránský nález přepsal dějiny ná-

Tácy z esfahánských dílen

lezem 5000 let starých kousků, které vypadají naprosto shodně s dnešními šestihrannými hracími kostkami s jejich tečkovou grafikou. Tehdy byly navrtané, dnes tištěné.

Ale nejen hazard měl počátek nebo vývoj v Persii. Například původně z Indie pocházející „královskou hru“ Peršané modifikovali a zdokonalili a nazvali *šatrandž* (cca 600 n. l.) a Arabové ji postupně přenesli i do Evropy, kde ji později upravili do dnešní podoby a říkalo se jí i šachy (*šáh, tj. král – šachy*) a kolem r. 1000 n. l. už zde byla docela známá. Figurky měly výrazně omezené tahy a k výraznější modernizaci hry docházelo od poloviny 15. stol. až do ustálení v 19. stol.

Hra na koních s míčem, známá jako pólo, se v Persii vyvinula z původně mongolských her, hrála se tu již v 6. století př. n. l. Postupným zdokonalováním Peršané vytvořili hru, které stanovili první pravidla a v které v 19. stol. nakonec našli zálibení britští kolonialisté a rozšířili ji dál do Indie. Odtamtud pólo proniklo do Evropy a dobylo i Ameriku. Papežská tiára byla kdysi perlami posázenou vladařskou čapkou sasánovských králů a hedvábné tkaniny inspirovaly západní královské textilní manufaktury. Perských podnětů najdete samozřejmě více a podle profesora Artura A. Popa vděčí svět za největší průmyslový rozvoj právě perské civilizaci.

Častým příspěvkem jazykově kostrbatých rozhovorů bylo i téma „Íránci – Češi = přátelé“. Je tu ještě v paměti úzká česko-iránská předvá-

lečná spolupráce – stavba elektrárny, naše tanky či křišťál, který zdobí šáhovy paláce. Úcta šáha k prezidentovi E. Benešovi byla patrná i z jeho osobního přivítání na letišti v Teheránu r. 1943. Škoda, že válka tyto vztahy narušila, Írán měl tehdy velmi blízko k Německu, které situace využilo a vytlačilo české firmy z trhu. Od jednoho Íránce jsem se dozvěděl, že česko-iránské vztahy jsou i přes velkou vzdálenost a kulturní odlišnost dokonce mnohem hlubší a provazanější, než tušíme a sahají údajně až o 400–500 let nazpět. Kupodivu v Íránu žije poměrně velká komunita Čechů a Slováků, a tady by se hodila slova J. K. Tyla: „*Kde pán Bůh jakou díru zanechal, Čechem ji zalepil.*“

Chce-li se tu lidem člověk přiblížit a lépe je pochopit, měl by umět Fár sí. Měli jsme štěstí – Jana touto řečí vládla a pomohla nám tak ledasco osvětlit, dostat se na zajímavá místa, zachránit od spousty omylů a zdržení i pochopit jejich pojetí času, které může cestovateli způsobit potíže.

Jak už jsem se mnohokrát zmínil, člověčenství, nebo chcete-li, lidský rozměr, byl v Íránu všude kolem nás a pokud ho dokáží v budoucnu citlivě prolnout se svobodou, která jednou přijde, bude to úžasný svět. Může nám pak jednou připomenout, jak by to mělo být. Život v zemi slunce a Boha plný protikladů není snadný, ale vřele doporučuji tuto zemi navštívit. Objevíte její kouzlo a krásu, stejně jako já. Zvedám oponu, pojďme se tam podívat.

Teherán

Letiště v Teheránu je moderní a jako vstupní brána reprezentuje na výbornou. Horší je to už s taxikáři, ale kde tomu tak není. Jana usmlouvala taxi do města, kde jsme hledali pákistánskou ubytovnu *Khazar See Hotel*, tzv. *mosáfěrchúne*. Dopředu jsme se dohodli, že nebudeme bydlet v hotelech, ale v mosáfěrchúnách, levných dělnických ubytovnách. Na pokoj jsme se dostali brzy ráno nebo pozdě večer, nepotřebovali jsme utrácet dolary za hvězdičky, hlavně aby byla k dispozici sprcha, záchod a postel, kterou se nepropadnu na podlahu. Ubytovny byly určeny spíš pro íránské dělníky, cizinci by tam být neměli, a tak taxikář dlouho nechápal, že to myslíme

opravdu vážně a vozil nás po jiných, elegantnějších hotelech. Jana ho ale nakonec přesvědčila a my posléze dorazili do vyvolené ubytovny za necelé 2 dolary. Samozřejmě za tyhle peníze nemůžeme mít velké nároky, nicméně to, co jsem viděl, mne hodně zaskočilo a v tu chvíli jsem i pochopil, proč jsme si měli vézt prostěradlo a lehký spacák. Myslím, že jsme to tu noc s šetřením přehnali. Napříště bude lepší si dolar dva připlatit a bydlet přece jen kulturněji. Báł jsem se něčeho dotknout, povlečení se mění zřejmě jednou ročně a o funkční sprchu někde v prostoru ubytovny jsme museli dlouho usilovat. Možná jsem paranoidní, ale příběh malého mýdla v postranní síťce

Ulice s obchody

Dole: Palác Golestán

Dole: Z ulic Teheránu

baťušku začal právě tady, v Íránu. Osvědčil se a od té doby jsou tyto propriety nedílnou součástí mých výprav do daleké exotiky. Ušetřilo mne to mnoha zdravotních komplikací, bez nichž je cesta mnohem příjemnější a nemusím pak, jako mnozí kolegové, vyprávět o nucených pobytech na hotelových záchodech nebo v nemocnici. V Íránu kupodivu nebyl nikde problém umýt se před jídlem, v každém bufetu měli umyvadlo a často i WC, takže hygienické starosti tohoto typu záhy odpadly.

Tradiční íránská snídaně

Vyšli jsme do slunného rána vyhledat nějaký bufet, kde bychom se mohli nasnídat. Obvyklá snídaně

po celém Íránu byla smažená vejce, kus syrové cibule, *lavaş* (znáte jako arabský chléb) a samozřejmě čaj. „Čaj“ je společným slovem pro češtinu i perštinu, objednávka nám nedělala žádné jazykové problémy. Častou a chutnější alternativou byla míchaná vejce s rajčaty. Docela monotematické, ale zvykli jsme si.

Kale pače, celé vařené hlavy ovčí vč. paznehtů a plovoucích očí v tuku, nepůsobily jako možné varianty zrovna vábně, snídaně to však je prý vydatná a člověka energeticky pěkně nastartuje, zvláště když si s chutí křupne ovčí oko. Zřejmě bych raději to ráno hladověl. Objednal jsem si na zkoušku i 2 dcl lahev *piva*. S pivem ale neměl nápoj nic společného, prostě citrónová limonáda.

Teherán je obrovské hlučné žhnoucí město, kde vysoké denní teploty a miliony aut mají za následek dusivý smog a na hlavních třídách a křižovatkách vládne zdánlivě neuvěřitelný chaos, který však Teheránci suverénně zvládají.

Město se rozkládá na úpatí pohoří Alborz v nadmořské výšce až 1190 m a je hlavním a největším městem Íránu (*nadm. výška Teheránu od jihu k severu stoupá už od 500 n. m.*).

Jedna z mnoha moderních pasáží

Kapitola sama pro sebe je doprava v Teheránu. Provoz je tu už od rána tak silný, že jsme se po snídani rozhodli odjet z centra na prohlídku paláců šáha Rézy Pahlavího a po prohlídce na horu Točál (*Tochal*) v alborzském pohoří, rekreačním centru Teheránců. První, do čeho jsem na ulici málem narazil, byla jakási poštovní schránka a dlouho jsem si myslel, že jí skutečně je. Až Jana mne později vyvedla z omylu. Byly to velmi četně rozmístěné charitativní schránky pro příspěvky nemocným a ochrnutým a jsou ilustrací, jak silně vyvinutý smysl mají Iránci pro charitu.

Velké vzdálenosti nás nutily a nízké ceny umožňovaly využívat sběrných taxíků, tzv. savarí. Tento typ dopravy funguje v mnoha zemích Afriky i Asie, shromaždiště bývají jak v centrech měst pro městskou přepravu, tak na stanovištích blíže k výpadečným silnicím a často vedle autobusových nádraží. Řidič čeká, až se taxi naplní, v Íránu jsme

viděli v malých starých peykanech až 9 osob, ideální by byly 4. O jízdné se pak cestující podělí. Dělá to dopravu levnější, ale někdy si musíte počkat. My byli v ideálním počtu 4 a jeli jsme proto vždy hned.

Doporučuji si tato „pravidla“ před cestou zjistit. V Maroku byl například standardní počet 7 a tak někdy čekání zabralo 2 i více hodin. Stačí, abyste si na chvíli odběhli, a taxi je pryč, protože ve vaší krátké nepřítomnosti přišli jiní zájemci.

Po snídani jsme tedy do jednoho nasedli a nestačili se divit. Nejsilnější zážitek z Teheránu ve mně zřejmě

Pohled z Točalu na Teherán

Schránka pro příspěvky na charitu

V parcích jsou „tělocvičny“ pod širým nebem

Peší Most v přírodě (Pol-e-Tabiat) v Teheránu získal v době vzniku cenu A+ veřejnosti. Navrhla ho coby svůj první projekt 26 letá Leila Araghianová a spojnice parků byla vyhlášena za Třetí symbol Teheránu.

Středem procházejí chodci a v dolní části má asymetrická tříurovňová konstrukce čajovnu.

Přístupové cesty k mostu procházejí rozsáhlými parky, které využívají celé iránské rodiny k piknikování.

Kale pače

*Tachin – něco jako
slaný rýžový nákyp*

*Chelo kebab, kuřecí
kebab – typické
iránské jídlo*

Nám. Ferdousí

Nám. Ferdousí:
Autobusový terminál
MHD

V Teheránu bezpečnost
chodců na širokých
bulvárech vyřešily lávky

zanechá úděsný provoz na ulicích. Íránská doprava je pro nás nepochopitelná a „neslučitelná“ se životem, nechtěl bych tu řídit ani vteřinu. Pokusím-li se teheránskou dopravu přirovnat k pražské, pak pražská je ve špičce srovnatelná s íránskou v neděli v poledne. Jednosměrka jen upozorňuje, že v protisměru – tedy v tom správném – můžete očekávat zvýšený provoz vozidel, přechody a dělicí pruhy jsou jen nepodstatnou plošnou ilustrací (nebo ozdobou) a semaforey mají prý jen informativní charakter, jak mi po několikerém opakování dotazu vysvětlil taxikář při průjezdech v plné rychlosti na červenou. Nechápal, proč se ptám na takovou banálnost. Červená prý jen říká pozor, mohlo by jet něco zprava/zleva*. To není všechno. Mix barev na semaforech byl úžasný a velice kreativní. Někde jsou horní a dolní světla zelená nebo červená, jinde opačně anebo dokonce jsou všechny jedné barvy a Íránce evidentně nejvíc mate, pokud semaforey fungují správně.

Na nedodržování dopravních pravidel jsem se ptal o několik let později česky mluvícího Egypťana a on mi s úsměvem evolučním příběhem vysvětlil, proč to tak u nich je. Menší lidské tlupy pravidla nepotřebovaly, postupným vývojem a zvětšováním lidských skupin do sídel však docházelo k problémovým situacím a bylo zapotřebí dohodnout se na jejich řešení. Tak vznikla pravidla. Byla však zapotřebí jen ve chvílích,

* Doprava doznala v posledních letech významného pokroku ve směru k bezpečnosti (r. 2015).

kdy se k nějakému konfliktu schylovalo nebo k němu došlo, jinak nebyl důvod se jimi řídit. Proč. A to platí i dnes v jejich dopravě. Jižní národy se prý smějí našemu hloupému dodržování silničních pravidel za každou cenu.

Když jsem mu uvedl příklad jízdy na červenou, která je u nás vnímána jako jeden z největších přečinů, odvětil: „Proč, když nic nejede nebo aspoň ne v ohrožující vzdálenosti?“. A hned mi vlepil příklad: „Představ si široké pravoúhlé přehledné americké bulváry. Je noc a jede tam jen jeden vůz. Padne mu červená a on stojí na křižovatce jako blbec. Nikde nikdo, jen on sám. Proč nejede?“ To by se u nich stát nemohlo. „Pravidla jsou jen pro situace, kdy je co řešit, kde je nějaký problém, ne na prázdné ulici, kde nikoho neohrožuješ, a nikdo neohrožuje tebe.“ Hm, tak to je opravdu zajímavé, docela mne ten názor zaujal. Má vlastně pravdu. Díky němu teď, po mnoha návštěvách severní Afriky a Blízkého východu, chápu důvody jejich chování. Ono se to nepromítá jen na dopravu, ale i do jiných sfér života. Přišlo mi to docela moudré, jen jsem si neuměl představit reálnou situaci na našich silnicích. Něco jiného je, když je tento postoj součástí kultury národa a něco jiného asi bude uvolnění pravidel v zemích, kde jejich dodržování bylo léta striktně vyžadováno. To by byl na silnicích asi pěkný zmatek.

Jestli jsem měl v téhle zemi z něčeho strach, tak z přechodu teheránských ulic. Na cokoli se tu spoléhat je chyba, zvláště na pravidla silničního provozu. Přejít rušnou

osmiproudou ulici byl veskrze sportovní výkon (*dnes už jsou ale na frekventovaných silnicích lávky pro chodce*), auta vůbec nezpomalují, nesmí se před nimi couvat, kličkovat apod., to totiž neočekávají a mohou vás srazit. A hlavně nezmatkovat. Jakmile vstoupíte do vozovky, pohybujte se vždy vpřed, řidiči přibrzdí nebo případně chodce (snad) objedou.

Pochopil jsem, že dopravní špičky musím trávit jinak a jinde než přechodem ulic, a tak jsem se snažil dojít někam po ranní a vracet se až po odpolední. Přechody řidiči neřešili nikdy, takže jsem se vždycky nadechl, brašnu s fotoaparátem na bok a v jakési „mikro proluce“ vyběhl. Jak jsem psal, auta nezpomalují, a tak jsem po dvou pruzích, vida řítící se masu aut, zaujal postoj v pozoru. Auta mne těsně, ale opravdu těsně mjíjí, naštěstí mají sklopená nebo ulomená zrcátka. Když je nějaká mezírka, o kousek popoběhnu a ruce dávám nahoru, abych byl co nejlépe vidět... na třetí až čtvrtý pokus jsem na druhé straně. Oddechnu si a zařvu: „Uff, přežil jsem!“ V noci je to ještě hrůznější. Auta často nesvítí, takže ani nevíte, že se nějaké blíží, jen odlesk výkladu nebo lampy dá tušit blížící se nebezpečí.

Tím to ale nekončí. Na chodnících potkáte různé obchodníčky, opraváře, čističe bot, filatelisty, auto/cyklo servisy, hodináře apod. Myslel jsem, že když jdu po chodníku, jsem v bezpečí. Ne vždy. Někdy si dopravu usnadní skútry s nákladem bedýnek nebo motorky s naloženou celou rodinou – tatí-

V noci auta mnohdy nesvítí

Řidič motorky jednou rukou řídí a v druhé drží dítě

nek jednou rukou řídí, druhou drží nejmenšího potomka, maminka za jeho zády má za sebou v košíku další malé dítě, všechno kolem troubí... kudy mám vlastně jít? Naštěstí se to týká spíše hlavních tříd. Odpoledne dlouhým krokem překračuji betonové koryto, tvořící předěl mezi silnicí a chodníkem. Najednou slyším rachot, leknu se, nadskočím a málem šlápnu do splašků, valí-

Zavlažovací kanály

Běžný pouliční „obchod“

cích se pode mnou. Teherán je mírně z kopce, a tak prostřednictvím těchto koryt (*džúje*) každé odpoledne využívají samospádu k zavlažování stromových alejí. Pod nohama se mi ale valily vodou stržené pytle s odpadky, odhozené tašky, plechovky nebo vyplavené krysy. Než stačím vytáhnout kameru, je skoro po všem. Ještě netuším, že orientální systém „svozu“ odpadků si ve staré čtvrti užijí i dalšími smysly.

Po širokých hlavních třídách křižují město v husté síti městské autobusy, které jsou (nejen v Teheránu) nejlevnější dopravní možností, cena tehdy byla kolem 60 haléřů. Městské autobusy mívají oddělenou mužskou a ženskou část, což nám často komplikovalo život, protože

jsme Janu ztráceli z dohledu a nevěděli jsme, kde vystoupit. V plném autobusu se tak přeprava stávala spíše sledovací akcí agenta 007. Aspoň, že v Íránu jsou všechny důležité nápisy a texty často v latině a názvy ulic jsou v perštině i latině.

A současnost? Pokrok dostihl i místní MHD a na zastávkách autobusů jsou displeje zobrazující jízdní řády v reálném čase a na páteřních linkách se nastupuje do autobusů velmi komfortně v terminálech, které mají nástupní dveře ve výšce dveří a podlahy autobusu. Nezakopnete, neskáčete a vozíčkář snadno vjede.

V Teheránu a dalších 4 městech už jezdí metro, čisté a moderní, navigace na stanicích a vlcích je

Palác Golestán:
Takht Marmar
– Mramorový Trůn
(1806) z mramoru
z provincie Jazd

i v latině. Matička Praha by se celkově systémem teheránské MHD měla nechat inspirovat.

V očích Teheránců by Praha vypadala asi jako vesnička. Teherán se směrem k severu roztahuje neuvěřitelným tempem, vyrůstají tam mrakodrapy moderního střihu a Teheránci tuto oblast s úsměvem nazývají „*iránské Las Vegas*“.

Dnešní návštěvníky příjemně překvapí nové tunely, nadjezdy i nadchody/lávky pro pěší a z Teheránu se tak stává město evropského typu.

Přijíždíme na sever Teheránu s úmyslem navštívit bývalou letní rezidenci šáhů. U pokladny se Jana nějak zasekla a dohadovala se s pokladní. Dozvěděli jsme se, že ceny jsou pro nás v Íránu asi 4× vyšší

než pro domácí a tento komplex byl z navštívených památek, myslím, nejdražší. Na chvilku jsme zaváhali, ale nakonec s jistou dávkou nevole i zvědavosti zaplatili a šli dovnitř.

*Novější šáhův
Bílý palác*

Násilí stříдалo násilí

O pevnosti Bam na jihovýchodě Íránu si budeme povídat později, nicméně její pád má vliv na vznik města Teherán. Pevnosti se 2× zmocnili Afghánci, došli dokonce až do Esfahánu, odkud vyhnali safíjovského šáha Husajna I. a město zpusťovali. Tím vlada safíjovské dynastie víceméně skončila a Írán upadl do kmenových sporů.

V této době vládl na konci 18. století ve středním a jižním Íránu kníže kmene Zandů Karím Chán (1750–1779). V Šírázu věznil syna svého rivala, turkmenského Kadžára Aghu Muhammada, kterému se však podařilo později uprchnout a po smrti Karíma Chána sjednotil Kadžáry. Od Zanda Lotfa Alího Chána převzal kontrolu nad zemí a chopil se moci. Podle pověsti si Agá Muhammad na oslavu vítězství nad Zandy objednal dvacet tisíc párů očí svých poražených nepřátel. Prince s rodinou nechal v Kermánu veřejně stít spolu s 600 členy jeho družiny a z lebek nechal navršit pyramidu, jejíž vrchol zdobila princova hlava. Z vesnice Teherán, dosud bezvýznamného místa na severozápadním okraji kevirské pouště, vytvořil nové hlavní město a korunovaci na šáha založil dynastii Kadžárů.

Kadžárové byli pro říši katastrofou. Vládli drsně, lid těžce vykořisťovali a během několika desetiletí byla říše a její 2000 let budovaný vliv zpochybněn. Agá Muhammad byl záhy zavražděn vlastními lidmi a snahy jeho nástupců obnovit slávu Persie narážely na zájmy Ruska a Británie. Rusko chtělo získat přístup k Perskému zálivu a Británie mu v tom zase chtěla zabránit nejen z mocenského hlediska, ale i kvůli ložiskům nerostného bohatství. Kadžárovské panovníky čekaly v rusko-perských válkách porážky, které vedly ke ztrátám cenných území a rostoucí hospodářské závislosti na Británii. Počátek

Bývalý šáhův palác je dnes Národním muzeem. Impozantním dojmem působí Bílý palác, relativně nová stavba, která sloužila Muhammadovi Rezá Šáhovi, v jejímž interiéru je zřejmě nejunikátnější koberec s rozlohou 143 m². V dalších 54 pokojích je expozice nábytku posledního iránského panovníka, částečně v evropském, částečně v orientálním duchu. V reprezentativních místnostech uvidíte mimo luxusního nábytku i popisky sdělující, že všude kolem jsou lustry a svícny z českého křišťálu. Před budovou paláce šáhovy rodiny jsou zbytky

*„Šáhovy boty“ před
Bílým palácem
a ukázka z jeho
interiéru*

19. století byl obdobím vleklé rusko-perské války, která nakonec skončila dohodou. Slabá vláda Kadžárovců pak umožnila koloniálním mocnostem vstup na politickou scénu, jehož následky se dají přirovnat k dobytí Araby v 7. století. Rusko se zmocnilo Gruzie, Ázerbájdžánu, východní Arménie a Dagestánu. Kadžárovci začali svou zem kousek po kousku Evropanům rozprodávat, Rusové po získání Kavkazu i části Ázerbájdžánu svůj vliv rozšířili hluboko do Íránu a na jihu pro změnu Britové začali dobývat víceméně bez perské účasti nerostné bohatství Íránu. Násir al-Din Šáh sbíral umění, stavěl muzea a se svými početnými manželkami zplodil stovky princezen, které státní pokladnici doslova rabovaly. Sami kadžárovští šáhové utráceli za luxus tolik, že museli neuváženě, ba přímo zbrkle, rozprodávat státní majetek. Není divu, když Kadžáry více zajímaly rozkoše než prospěch země. Legendární kadžárovská skluzavka v harému je toho dokladem. Když milovnice šáha pořádně rozparádily a připravily pro následný akt, jedna z nich po skluzavce sjela s roztaženými nohama šáhovi přímo do klína. V takové situaci stačilo obchodníkům vhodně odprezentovat rozvášněnému panovníkovi ropu v poháru jako černé cosi, čeho se nenapije a ještě to zapáchá. Podpis pod předáním těžebních práv s příslibem dodání dalších milenek nebo milenců byl pak dílem okamžiku. Obchodníci ze Západu si jen mnuli ruce, jeden příklad pro ilustraci: Šáh Násir al-Din se pokusil prodat výhradní práva na těžbu všech iránských nerostných surovin včetně ekonomických zdrojů, jako jsou banky, doly, doprava apod., za almužnu ve výši 290.000,- liber se splátkami rozloženými do 25 let. Naštěstí ho veřejnost donutila tento obchod zrušit a média zase zmařila prodej monopolu na tabák. Zvyšující se nespokojenost z těchto absurdit podnítila lidi k revoltě, jejímž důsledkem byla „Konstituční revoluce“, kdy byl Šáh Muzařfar al-Din (1896–1907) roku 1906 donucen vytvořit konstituční monarchii a ustanovit první parlament, tzv. Majlis. Rusko však cítilo oslabení svého vlivu, šáha přimělo ustou-

podstavců – všechno, co zbylo z monumentální sochy Rezá Chána Pahlavího, později Šáha, byly šáhovy boty, vděčná kulisa pro fotografující se návštěvníky.

Podobnou expozici nabízí starší a architektonicky zajímavější Zelený šáhův palác. Většinu prostor jsme bohužel mohli jen shlédnout, nesměli jsme fotit. V mnohých částech paláce jsou zajímavé nástěnné malby, evropská keramika a velmi často fotografie.

Reprezentativní prostory byly úchvatné, interiér byl často dekorován zrcátkovými mozaikami, které

*Zelený palác (exteriér)
a ukázka z jeho
interiéru*

pit od svých slibů a parlament napadlo dělostřelectvem. Byl zaveden trest smrti, do čela nového diktátorského režimu nastoupil nelítostný šáhův syn Mohammed Alí a povstání nedalo na sebe dlouho čekat. V roce 1909 diktátor abdikoval ve prospěch svého nedospělého syna Ahmada, který 2. Majlis v roce 1911 v tichosti zrušil. Britové získali počátkem století monopol na těžbu ropy a na jihu si mohli zřídit vojenské opěrné body, obdobně to udělali Rusové na severu. Íránské území se tak stalo kolbištěm Britů a Rusů o vliv v regionu, které způsobilo rozsáhlé nepokoje podobné občanské válce, trvající až do vlády pahlavské dynastie (1925–1979). Během 2. světové války okupovali části Íránu Britové i Rusové a severní křesťanské oblasti pustošili Turci.

Za podpory Britů vpochodoval v roce 1921 charismatický Réza Chán, bývalý důstojník perských kozáků, se svou brigádou do Teheránu, jmenoval se ministrem války a o dva roky později ministerským předsedou. Roku 1925 sesadil posledního kadžárovského šáha Ahmada a napoleonsky se jmenoval jeho nástupcem. Sesazeného šáha poslal pro jistotu do Evropy, odkud se už panovník nikdy nevrátil a nový perský šáh Réza Chán pak dal své dynastii název Pahlaví – „Hrdinská“.

Réza Šáh Pahlaví, pocházející z prostých poměrů, si k perské kultuře bohužel nedokázal vytvořit užší vztah a naopak nekriticky obdivoval západní civilizace. Jeho velkým vzorem byl turecký reformátor Atatürk a stejně jako on chtěl přivést velmi zaostalou Persii do 20. století zmodernizovanou. Šách ve ztrouchnivěném systému zažehl jiskry pokroku a civilizace. Provedl odluku státu od náboženství, tím vymanil novou generaci z jeho silného vlivu, minimalizoval ruský a britský vliv a přiklonil se k méně zainteresovaným zemím, hlavně Německu, které místo rabování nerostného bohatství začalo naopak dodávat nové technologie. Dobrý zvuk tu mají dodnes i Češi a nejen díky

Pod vrcholem hory Tochal

své významné účasti při výstavbě nového Iránu. Šáh se pustil do zlepšení zemědělství a současně zahájil v Iránu výstavbu moderního průmyslu, železniční a silniční sítě, armády i vzdělávacího systému. Vytvořil nový státní aparát, moderní poštu, policii a zavedl v zemi bezpečnost. Novou iránskou inteligenci nechal studovat na nejlepších evropských vysokých školách a současně zřídil vysoké školy po celém Iránu. V Teheránu začal velkou modernizaci, zbořil staré město s úzkými uličkami plné nemocí a postavil nové město s širokými asfaltovými bulváry. Jeho snem bylo vytvořit z Teheránu Paříž Orientu, vzniklo tu i mezinárodní letiště a Irán se opět stal důležitým jazýčkem na politických vahách Blízkého Východu. Výkon hodný obdivu, jehož výsledkem bylo obnovené sebevědomí probuzeného národa. Rychlý prozápadní start měl vliv i na odívání, místo širokých orientálních kalhot a kaftanů začali muži ve městech nosit obleky a kravaty a po nových širokých bulvárech se promenovaly nezahalené ženy. Dobře míněná snaha o zlepšení postavení žen zákazem zahalení a nošení čádkor se však hlavně na venkově nesetkala s velkým nadšením, mnohde ženy i nadále chodily zahalené a kvůli studu nevycházely často dlouhá léta vůbec ven. Irán mílovými kroky doháněl Západ, avšak na rozdíl od tureckého ideového vůdce scházela šáhovi elegance, s kterou reformy prováděl, ty navíc nebyly dobře vysvětlovány a propagovány, ale spíše diktovány. Jeho edikty se tak nesetkávaly mnohdy s pochopením, reformy byly navíc často povrchní, nebyly propracovány do hloubky, a tak zemi modernizoval technologicky, ne však sociálně. Nechal sice stavět silnice, dovezl plně lodi aut, ale nebyli řidiči, kteří by s nimi uměli jezdit. Obdobně to bylo i s jinými technologiemi. K čemu vám je bagr, když s ním neumíte zacházet. Pospíchal a nestačil na to. Rozpory mezi moderním průmyslem a životem dělníků a rolníků, který zůstával víceméně ve feudální podobě, se prohlubovaly. Snižování vlivu náboženské obce se šíitské duchovenstvo čím dál víc bránilo a rychlost, radikálnost a nepropracovanost udělala své. I přes snahu o neutrální postoj

nechyběly i na některých křeslech. Měl jsem pocit, že jsme palácem, který byl z velké části suterénní, proběhli. Tolik nádherných věcí si nestačíte v několika minutách prohlédnout, podněty vstřebat a dojmy nechat doznít.

Po prohlídce šáhových paláců jsme vyrazili na sever do **pohoří Alborz** na nejdelší lanovku světa s délkou 7,5 km pod vrchol hory Točál (*Tochal*, 3 957 m), ze které je výborný rozhled na Teherán a pusté prašné hory kolem. Lanovka má několik zastávek, do poslední ve výšce 3 740 m jsme jeli 40 minut. Nahoru šplhá i kamenitá cesta, můžete vystoupit v nižší stanici nebo jít celou cestu pěšky, jak je libo. Některé Íránky se k této variantě uchýlily a v tom vedru a jejich povinnému oblečení jsem

je docela litoval. Z konečné je to na vrchol hory už kousek. Ve vyšších zastávkách lanovky jsou i houpačky a hry pro děti, ping pong a stolní fotbal, v pátek tu bývají davy Íránců a všichni si to užívají. V zimě je tu středisko zimních sportů, lyže se tu dají půjčit a tak si můžete pár dní nad Teheránem zalyžovat a pak se zajet vykoupat dolů do Zálivu. Slyšel jsem, že někteří zahraniční návštěv-

Výstup a lanovka na horu Točál

během 2. světové války bylo mocnostem brzy jasné, že šáh straní Německu a tak ho v r. 1941 Britové s Rusy donutili abdikovat ve prospěch syna Muhammada a odejít do exilu v Jihoafrické republice, kde o 3 roky později zemřel. V roce 1943 podepsaly USA, Rusko a Británie Teheránskou deklaraci o nezávislosti Íránu a mladý Muhammad získal s požehnáním Britů neomezenou moc. Samozřejmě v britské podpoře hrály hlavní roli suroviny, kde dominovala těžba ropy a Anglo-iránská společnost inkasovala celkem snadno miliony petrodolarů.

Čím dál častější volání po znárodnění bylo vyslyšeno a předseda vlády, starý nacionalista Muhammad Mossadek, Britsko-iránskou ropnou znárodnil. To však bylo proti zájmům Britů a USA a ti ho v roce 1953 sesadili a začali výrazněji podporovat mladého šáha v projektu sociální a ekonomické modernizace, nazývaném „Bílá revoluce“. Stejně jako naše „Sametová“ měla za cíl provést změny bez krveprolití a íránští pamětníci na tuto dobu reforem, výrazný vzestup vzdělanosti a další emancipaci žen, dodnes rádi vzpomínají. Asi jako všude byla hnacím motorem města, avšak na konzervativní venkov to bylo všechno moc rychlé. I náboženská obec měla výhrady proti pozemkovým reformám, zbavující je práv, i reformám volebním, které umožňovaly volit nemuslimům.

Byla to celkově doba velmi složitá, mladí chtěli reformy rychlejší, konzervativní muslimové si naopak přáli návrat před reformy a nevoli způsoboval i sám šáh enormní spotřebou. I když šáh přiblížil Írán světu, mnohé přehmaty vč. zákona zaručujícího americkým vojákům v Íránu plnou imunitu proti uvěznění i nezvládnutí ropného boomu, způsobil jeho pád. Šáhovo oblouzení Evropou a jeho světácký život tam vedený ho čím dál vzdaloval od reality ve své vlastní zemi. Lépe než Korán znal restaurace a bary evropských luxusních horských letovisek a demokracie byla neznámým slovem. Doma vládla proslulá tajná policie SAVAK. Ztráta perských tradic byla vládnoucí reprezentací vysvět-

V teheránské restauraci

Chomejního portrét na fasádě domu

níci tu lyže nebo celou svou zimní výstroj velmi dobře prodají, a pak za utržené peníze cestují po Íránu. Ještě v září tu byly místy ostrůvky sněhu.

Vodní dýmku – zde zvanou qálijún (*qáliján*), jsme při této výpravě potkali v každé restauraci a čajovně, dnes už je uvidíme jen výjimečně. Na rozdíl od našich cigaret nevstupujete do zapáchající

lována jako pokrok a šáh se stal z peněz, o které svůj národ připravil a nahromadil na kontech v zahraničí, jedním z nejbohatších lidí světa na úkor nižších stavů, které dále chudly. Zklamání a beznaděj byly pro kritika vlády ajátolláha Rúholláha Chomejního živnou půdou, a tak se svou vizí božího státu se skrytou podporou Západu rychle nacházel masy stoupenců. Chomejní na imunitní zákon reagoval prohlášením, že „šáh tímto zredukoval íránský lid na nižší úroveň než je americký pes, protože když Američan přejede psa v Americe, bude za to žalován, když ovšem Američan přejede Íránce, nic se mu za to nestane“. Byl však zatčen, 1,5 roku vězněn a po opakovaných kritikách poslán do exilu. Zavedením nového letopočtu v březnu 1976 zřejmě přestal šáh vnímat realitu úplně a lidové bouře nenechaly na sebe dlouho čekat., Ve francouzském exilu podněcoval Chomejní výbušnou náladu vášnivými projevy, které natáčel, nahrávky byly po tisících pašovány na kazetách do Íránu a následně přehrávány v mešitách. Šáhovy oddíly v Teheránu demonstranty zmasakrovaly, islámská revoluce se už ale nedala zastavit. Šáh Muhammad Réza 16. ledna 1979 s rodinou ze země uprchl a o rok později v exilu v Káhiře zemřel.

Chomejnímu se dostalo od Íránců bouřlivého přivítání, ale radost netrvala dlouho, návrat k tradičním hodnotám tak, jak si představovali, se nekonal. Chomejní usiloval o státní formu vracející se do 7. století do dob Proroka Muhammada, a tak začal postupně vyřazovat různé politické směry a nepohodlné protivníky stejně brutálně, jako před ním šáh. Násilí střídalo násilí.

Uplynulo 35 let a je dobré si všimnout, jak se Írán za pochodu mění. Názory na revoluci prošly vývojem a prosazuje se myšlenka, že postupné reformy získají větší podporu = delší trvání než radikální změny. Bývalí zarputilí revolucionáři „změkli“ a dnes dovolují svým dětem cestovat po světě. Mladí začínají využívat vymoženosti a technologie západu, sdružují se na FB, úředníci na Twitteru a k bezpečnějšímu brouzdání i stahování využívají VPN. Internet jim samozřejmě výrazně pomáhá i k rychlejšímu přístupu k modernímu vzdělání.

V současnosti má nejvyšší ústavní moc v Íránu Ájatolláh Sajjid Alí Chamenei, který předsedá Radě dohlížitelů. Ta schvaluje parlamentem přijaté zákony a současně posuzuje, jestli jsou v souladu s islámským právem.

a začouzené, ale vonící místnosti. Tabáky mají příjemné ovocné aroma a nezpůsobují u nás obvyklou bílou kouřovou clonu. Vzhled běžných čajoven mne však velmi zklamal, čekal jsem příjemné místnosti s divany a pódii, vítaly nás ale bílé oprýskané obkladačky na stěnách, zdevastované levné umakartové stoly a židle, které mnozí znáte z před-revolučních jídelen a dýmky, které

už ledasco pamatují... Nu což, taková je realita. Naštěstí příjemné orientální čajovny jsou tu také, jen víc schované. Možná jsme jen zbytečně spěchali a nehledali.

Na večeri jsme zašli do lepší íránské restaurace, abychom okusili chutnější pokrmy než všudepřítomné sendviče z bílých baget s faláfelem nebo sekaným masem a pověstnou oranžádou Zam Zam,

Lidová čajovna. Vodní dýmky v Íránu díky zákazu kouření už téměř vymizely.

Populární oranžáda ZamZam (PiPi)

Stylová íránská restaurace

Jedna z chutných
večeří

Detail dekorace
památníku »

Dřištál

pojmenovanou po prameni slasti v Mekce. My jí říkali PiPi, perský nápis k přezdínce přímo vybízel.

Objednali jsme si salát, kuře s rýží obohacenou o místní červené nakyslé plody – dřištál (*persky zerešk*), a čaj. Bylo to vynikající, kuře šťavnaté a výborná lehce navinulá chuť ochucené rýže byla příjemnou změnou k mnohdy připálenému pouličnímu kebabu. Všudypřítomné vodní dýmky a na sloupech mozaiky s orientálními vzory, to byla ta správná atmosféra pro evropského návštěvníka. Sledoval jsem kolem sebe aktivitu hostů a obdivoval půvabné tváře Íránec. Ty na veřejnosti nic moc nesmějí, zdá se ale, že děti naopak mohou vše. Naproti nám sedlo jedno na stole a okusovalo výtisk da'a (*jakýsi tištěný talisman s modlitbou*).

Ráno naše kroky vedly k Památníku Svobody (*Azádí*), který nechal postavit r. 1971 Muhammad Réza

Šáh Pahlaví na památku 2500 let trvání impéria perské říše. Symbolizuje nezávislost Íránu a je jednou z nejlepších ukávek moderní Íránské architektury. Oslavami státního výročí Pahlaví (*myslím, že to bylo v Persepoli*) v podstatě vyjádřil, že „vše, co utváří perskou identitu, pochází z dob před 2500 lety.“ Vojáci tu pochodovali upraveni do podoby starých Peršanů nejen svou vizáží, ale i v historických šatech a dokonce s replikami zbraní, které kdysi zajišťovaly Peršanům moc. I když velikost dávných králů svůj lesk ne-

Z uliček starého
Teheránu

Památník Azádí

ztratila, štěstí Pahlavímu nepřinesla a zanedlouho i on byl svržen stejně jako mnozí jeho předchůdci.

Na rozlehlém prostranství kolem památníku se v době islámské revoluce scházeli studenti na podporu ajátolláha Chomejního. Krásné místo, úžasný prostor. Působivé „shromazdiště“ má obdobnou funkci, jako pražské Václavské náměstí. Paprsky slunce kreslily v jemných kapkách rozprášené vody obrovského vodotrysku duhu a drobná vodní tříšť byla příjemným osvěžením ve zvyšujícím se vedru. Možná je otázka času, kdy se tohle místo opět stane spolutvůrcem společenských změn. Nadšení z voleb následovalo velké zklamání z politického a hospodářského vývoje po roce 2009. V zemi se zvyšovalo napětí a nespokojenost, jejichž živnou půdou bylo chudnutí společnosti, zdražování a čím dál větší omezování svobody.

Zvyšoval se strach ze svobodného vyjádření a sledování. Výsledek voleb v r. 2013 byl spíše zakonzervováním a návratem zpět k cestě nastolené po roce 1980, přesto došlo k výraznému uvolnění napětí.

Bazar je nejzajímavějším místem k návštěvě, v Orientu je obvykle velkým krytým tržištěm, kde se dá koupit snad všechno. Než se v něm ale na dlouho ztratím, jdu nejdříve do staré teheránské čtvrti v okolí vlakového nádraží. Bydleli jsme relativně blízko, rozhodl jsem se proto jít pěšky

Plnění plynu, starý Teherán

Teheránský bazar

Zulíček starého Teheránu

a užít si opět trochu teheránského života a fenoménu dopravy. Soustředím se na to, abych došel do cíle živý. Po chvíli už se musím všemu smát, Íránci se na oplátku smějí na mne, řidiči motorek se otáčejí, kdo že to tu kráčí – jakmile vyndám kameru nebo fotoaparát, začnou halekat, což je signál pro ostatní, postaví se rychle do pozoru, začnou se usmívat a pokud jich je víc, obejmou se. Na začátku cesty je to sympatická, v jejím dalším průběhu však už nežádoucí reakce, protože během íránského pobytu se mi téměř nepodařilo vyfotit přirozený portrét.

Vstupem do staré teheránské čtvrti se vracím snad o několik staletí zpět, připadám si jako ve skanzenu, kde ještě nacházím starý Orient s životem, který k Orientu patřil. Vnořuji se do labyrintu úzkých uliček, uprostřed nichž jsou odpadní kanály zanesené silně páchnoucími

a neustále doplňovanými odpadky, které už téměř stojatá voda nestačí spláchnout. Mezi tím vším si hrají děti a plní plynové bomby z větší do menší. Podomní obchodníci s malými rozhrkanými povozy se snaží upoutat pozornost na svou nabídku datlí, oříšků a zeleniny, prodáváči si krátí čas a děd předává zkušenosti vnukovi. Zápach jim asi nevadí. Popojdu od kanálu dále, aby mne tak neobtěžoval, přimhouřím oči a nasávám atmosféru místa. Představuji si Hádžího Halefa nebo Kara ben Nemsího, jak tu projíždějí se svými hřebci... Úžasné místo.

Putování Teheránem a bloudění ve staré čtvrti mi ukrojilo hodně času, ale stálo to za to. Nový Teherán je moderní město, tam Orient nenajdu. Spěšně se vydávám na poznávací prohlídku do **teheránského bazaru**. Tuhle uskakuji skútru s bednami zeleniny, jinde s vyskládaným lavošem, a když jsem hledal vstup do bazaru, ukázali mi na silné mříže, kudy se majitelé motorek snažili prostrkat své miláčky do jeho areálu, aby je měli „pod kontrolou“. Zákaz, nezákaz. Protlačil jsem se tedy také a úzká ulička mne spolu s obchodničky přivedla k bývalému karavanseráji. Ocítl jsem se v ráji koberců

a látek. Byl jsem upozorněn, že bazar je obrovský, tohle jsem ale nečekal.

Město ve městě s vlastními bankami, penziony, bufety, mešitami, dokonce i hasičskou stanicí. Vyznat se v mnohakilometrové spleti uliček je nemožné a hledáním východu mohou strávit spoustu času.

Uličky jsou rozděleny komoditně podle druhů zboží a řemesel, leckdy tu umělec či jiný řemeslník výrobek vytváří, takže u tepců je poměrně velký hluk. Pokud návštěvník potřebuje koupit oblečení, najde ho v sekci výhradně jen s ním. Když hledá šperky, vyhledá uličky se zlatníky.

Vstoupil jsem do bazaru přímo do síní s koberci, to se nedá popsat, to se musí vidět. Snad tisíce koberců jsou vyrovnány do různě vysokých komínů, a pokud projevíím být jen letmý zájem, následuje pozvání na čaj. Je jen počátkem ceremonie, následné prezentování desítek koberců podle velikosti, barev a dekorů, mne pak nemine. Zdvořile poděkuji, ukloním se a rychle odcházím.

Dostal jsem hlad. Kde se tady v tom labyrintu najím? Naštěstí jsou tu bufety častým jevem, zdá se, že hlady neumřu. Vysvobozuje mne malý stánek se sendviči, dávám si faláfelový, ale když vidím prostředí, ve kterém je pokrm tvořen, v duchu si říkám, jestli tohle přežiji. Vždycky se dívám, jak a z čeho ho vytvářejí, při jakékoli pochybnosti jídlo vrátím a odcházím. Možná jsem moc úzkostný, ale když vidím ruce některých prodavačů nebo v čem surovinu leží, následné útrapy s infekcemi a průjmy za to nestojí.

Vydal jsem se dál jednou z uliček a doslal se do oddělení látek, fascinující zážitek. Pokud obchodník nemá, co žádáte, přeleze pult a běží k jinému, který požadovaný kousek má. Víc jsem si užít nestačil, čas se naplnil, zavírá se, adié. Na naší cestě nás čekají pověstné bazary v Tabrízu, Širázu a Esfahánu, ochuzen určitě nebudu. Struktury bazaru bývají podobné, snad se v nich naučím postupně orientovat.

Při nočním návratu do hotýlku jsem potkával opilce s lahvičkami kolínské. Jejich šněrování chodníku mi připomínalo české ulice.

Za posledních několik let bylo v Teheránu postaveno několik moderních budov špičkové íránské architektury, pro turisty je asi nejzajímavější nová dominanta Teheránu – televizní věž s restaurací a vyhlídkou.

Následný den jsme měli jet původně do nedalekého města Qom, kde je komplex hrobky Fatimy, sestry emáma Rézy. Réza je pohřben v Mašadu a Fatima zde v Qomu. Místo jejího spočinutí patří mezi nejsvětější místa v Íránu nepřístupná pro nemuslimy. Krásnou mešitu se zlatou kopulí je velmi obtížné spatřit v plné kráse, v době naší návštěvy byla navíc celá pod lešením v generální opravě a tak návštěva ztratila smysl.

Borj-e Milad, nová televizní věž v Teheránu

